

„Mindig megválogattam, kitől lopok.”

(Martinkó András)

Tisztelt Kollégák, kedves Barátaim,

úgy hiszem, senki nem talál álszerénynek, ha azt mondom, gondolni sem mertem volna, hogy ilyen megtiszteltetésben lehet részem. Noha mindig igyekszem tudásom és képességeim legjavát nyújtani, a Martinkó András-díj mégiscsak az igazán kivételes szakmai eredményeket illeti meg. Álmélkodva és kissé zavartan fogadom, hogy a díjazottak társaságában tudhatom magam – tanáraim, mestereim, szakmai mintaképeim között. Hadd oldjam tehát némi önreflexióval ezt az igen megtisztelő, mégis kissé zavarba ejtő helyzetet, amit számomra a díjazotti szerep és e beszéd megtartása jelent.

Szeptember elején hívott föl Korompay János tanár úr, hogy gratuláljon, amiért idén én nyertem el a Martinkó András-díjat Arany János Petőfi Sándorra emlékező, *Emlények* című versciklusáról írott tanulmányommal. „Ezek szerint nem mondta el a Radnai Dani?” – kérdezte Korompay tanár úr, azt hiszem, a megilletődött hebegésemből érzékelve őszinte meglepettségem. Hát, nem mondta a Dani. Ha mondta volna, akkor már régóta lázasan dolgoztam volna e most elhangzó beszéden. Nem könnyű föladat ugyanis a korábbi díjazottak árnyékában bármit is mondani. Utánaolvastam az interneten: az elődeim szellemesen, kifinomultan, szakmailag is fölviszonyozó személyességgel beszéltek, mely szónoki színvonalhoz én aligha érhetek föl. Ráadásul mi újat mondhatna egy 29 éves, pályakezdő kutató Martinkó Andrásról az itt jelenlévőknek, akik nálam nyilván sokkal behatóbban ismerik személyét és munkásságát? Jó esetben elődeim ügyes kompilátora, a rosszabban pusztán kínos imitátora lehetek. És rontja a helyzetem, hogy ez utóbbi fordulatot is Laczkó András, a tavalyi díjazott beszédéből kölcsönöztem. Nem lehet újat mondani: rám már csak a – tudatos vagy öntudatlan – plagizátor szerepe marad.

S ha már plágium... Bátorít Martinkó Andrásnak egy Komlós Aladárhoz írott levele, melyet a Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratára őriz. A megítélésem szerint rendkívül érdekes tudomány- és kultusztörténeti dokumentumra a beszédemre lélekben készülve, a múzeum gyűjteményi adatbázisát céltalanul böngészve bukkantam rá egy ebédszünetben. A tartalma alapján úgy tűnik, a tanulmányomhoz képest valószínűleg kereken 50 évvel korábban, épp az 1973-as Petőfi-ünnepek évében íródott. A tintaírású levélben Martinkó sajnálatát fejezi ki Komlós Aladárnak, amiért nem segíthet neki egy 1948-ban megjelent, rövid Petőfi-esszé újraközlésében. Egyben elpanaszolja, hogy kollégái teljeséggel mellőzik szakértelmét a Petőfi-év tudományos munkálataiban, sőt, legutóbb már az Intézet dolgozóinak névsorából is kihagyták. (Azóta, mint látjuk, rangos irodalomtörténeti díj viseli nevét.) A levelet érdekessége okán akár teljes terjedelmében is idézhetnénk, most azonban csak az első mondatokra szorítkozom, amelyek Komlós Aladár többek között Petőfi prózaírói munkásságának újraértékelését indítványozó esszéjéről szólnak.

Kedves Aladár Bátyám!

Megtisztelő érdeklődésedre azon nyomban nekiláttam az ügy felgöngyölítésének. Először is elolvastam 1948-ból való „Petőfi”-det és szörnyű ijedelem fogott el: a „déja vu” ijedelmé. Azt kellett ugyanis látnom, hogy én több mint 20 éve egyszerűen Téged plagizálalak. Persze kissé bő lére eresztve. A magyarázat nem lehet más, minthogy én cikkedet annak idején olvastam, el is raktároztam computeremben, de (nem sejtve gyászos jövőmet) semmi feljegyzést nem csináltam róla. Ezek után nem kell mondanom, tetszett-e vagy sem. Meggyőződésem, hogy – amennyire az ilyen rövid terjedelemben lehetséges – a legszebb és legigazabb írás Petőfiről 1945 után... És én még a te gondolataiddal hengegtem, de isten bizony, nem szándékosan loptam el őket. És most már késő is lenne valami aeropág előtt vezekelnem, legfeljebb azt mondanák: jellemző, hogy Martinkó kitől lopta gondolatait, pedig lophatta volna x-től és y-tól is, és többre ment volna vele. És hiába mondanám nekik: mindig megválogattam kitől lopok.

Magával ragadó sorok. A nagy irodalomtörténész általam eddig nem ismert arcát mutatják meg. A Petőfi kritikai kiadás és a prózai műveket tartalmazó kötet, a Petőfi prózairói stílusáról szóló összefoglaló könyv, a *Költő, mű és környezet* című – akkoriban nem így nevezték, ma talán azt mondanánk: mikrotörténeti léptékű – tanulmánykötet és más Petőfi-tanulmányok vagy akár a „földi menny” koncepcióját rekonstruáló Vörösmarty-elemzés máig evidens, természetes, nélkülözhetetlen munka a korszak kutatói számára. Rutinszerűen nyúlunk Martinkó életművéhez – mint szakirodalmi alaphoz – adatokért, gondolatokért. Ám az előbb idézett levél, melyben maga Martinkó is éppen idősebb pályatársa megkerülhetetlen hatásával vet számot, alkalmat kínál arra, hogy valamiképp kimozduljunk a mindennapokat átható, applikatív természetű, a múltbéli hagyományt naivan magától értetődően kezelő gyakorlatból.

Doktori disszertációmban – amely egyébként tegnap esett át a *plágiumellenőrzésen* – a Petőfi-émlékezet kezdeteinek alakulástörténetét vizsgáltam: azt az 1849-től 1864-ig terjedő, másfél évtizedes folyamatot, amely során Petőfi életrajza és irodalmi öröksége gyökeret eresztett a magyar emlékezetben. A Petőfi-émlékezet jelentőségét a kollektív emlékezet modern társadalmi rendszerben betöltött szerepe felől közelítettem meg, és a közös emlékezetünk formálásában főszerepet játszó legfontosabb területeket vizsgáltam egy-egy nagyfejezetben: azaz a tudomány, a művészet és a tömegmédiá korabeli Petőfi-képének formálódását. A „*Szegény Sándor! Szegény Sándor!*” *Petőfi emlékezete Arany János Emlények című versciklusában* című tanulmány ennek az átfogó munkának a záró fejezete, mely Arany első verseskötetében megjelent művét a sajtó kontextusában, a korszak Petőfiről szóló verseinek tükrében vizsgálja. A személyes és kollektív emlékezet ellentmondásos viszonyával, a privát gyász költői kifejezésének poétikai korlátaival és lehetőségeivel foglalkozik: pontosabban azzal a kérdéssel, hogy Arany János miként kísérelt meg valamiképpen lírai búcsút venni eltűnt költőbarátjától. Úgy, hogy egyúttal távol is tartsa magát a Petőfi emlékezete körüli, méltatlannak érzett, sajtónyilvánosságban zajló csatározásoktól. Az érvelésem fontos pontja a vers „mediális szituáltságának” hangsúlyozása, vagyis az az alapvető fölismerés, hogy a mű *könyvben* való megjelenése más értelmezési módokat tett lehetővé, mint ha a *sajtóban* közölték volna. Úgy gondoltam, megállapításommal leginkább az irodalomtörténet-írás németországi eredetű,

mediális fókuszú kultúra- és médiatörténeti érdeklődésű hagyományához kapcsolódom. Akkor még nem olvastam a fiatal Martinkó András *Könyv és folyóirat* illetve *Az Újság* című esszéisztikus tanulmányát a *Diárium* 1944-es (!) számaiban, melyekben a szerző így fogalmaz a könyv és a folyóirat médiumában létrejövő szerzői szubjektumok különbségeiről:

[A könyvnek] a bezárkózás az igazi lényege, noha benne az ember tárul ki egy nagyjában korlátlan helyi és időbeli közönség elé, mégis az önmagafeltés nagy alkotása. Bezárkózik, megmerevedik, hogy ne váljék minden dilettáns közprédájává. Becsukja a kapukat, s csak annyit mutat magából, ami a könyvben benne van: önző, akaratos, határozott jellemű egyéniség a könyv, mögötte ott érzik alkotója, az író. [...] A folyóirat ablaka nyitva van, s az író egész „családi” szellemi és erkölcsi magatartása a betekinthezőség révén nyilvánossá válik, sőt, olykor [...] közönségessé. [...] A könyv időben és térben elválasztja az írókat, a folyóirat viszont – a nyilvánosság előtt, sőt, a nyilvánosság számára – összehozza vagy szembe állítja őket talán ugyanabban a számban.

Pontosan. Hiszen éppen ezt akartam én is megfogalmazni a tanulmány vonatkozó pontján. Hogyan is írta Martinkó a Petőfi-esszét olvasva? „Téged plagizállak. Persze kissé bő lére eresztve.” Na igen. És nemcsak az *Emlények* elemzésekor jártam öntudatlanul is Martinkó nyomában. A doktori értekezésem első nagyfejezete részletesen elemzi a modern szerző egyéniségének és életrajzának előtérbe kerülését, illetve annak későbbi kollektivizálódását, társadalmiasulását a 18–19. századi magyar irodalomban. Megállapításaimat egy kortárs angolszász kutató, bizonyos Julien North könyvére alapoztam. Csak néhány napja, épp e beszédre készülve bukkantam rá Martinkó András *Irodalomszemlélet a központban és vidéken* című esszéjére, amely még korábbi, mint az előbb idézett szövege, hiszen a *Diárium* 1942-es számában jelent meg. Az írás irodalomszociológiai vizsgálatokat kezdeményezve, ugyan nem hivatkozva rá, de kétségkívül a Horváth János-féle, íróra, műre és közönségre osztott irodalomdefinícióból indul ki – és kísértetiesen hasonló belátásokra jut, mint én. De említhetném akár Szörényi László 1979-ben készült, a *Jelenkorban* megjelent beszélgetését, melyben Martinkó megfontoltan és körültekintően, de figyelemre méltó meggyőződéssel értekezik a világ megismerésének tudományos és szubjektívebb módozatairól, azok egyenértékűségéről, tudomány és művészet elkülönüléséről. Mely meglátás is – főként Jan Assmann és Niklas Luhmann tételeiből kiindulva – épp a doktori értekezésem egyik fontos szemléleti és szerkezeti alapját jelenti.

Ezen a ponton persze nem annyira a Martinkó-életmű aktualitását és időtálló érvényességét kívánom hangsúlyozni, s végképp nem az irodalomtörténet-írói hagyomány jelentőségéről szeretnék patetikus szölamokat előadni. A tanulságot inkább úgy vonnám le – legalábbis a magam számára –, hogy az irodalomtörténet-írói hagyományhoz való kapcsolódás élményét sokszor nem annyira a nagy tudóselődök szilárd tekintélye, a *magnum opusok* megkerülhetetlen fontossága, illetve az azokat ünneplő formális emlékezői gesztusok, hanem például egy véletlenül megtalált baráti magánlevél, egy-egy fiatalon közölt, bátor, esszéisztikus gondolatkísérlet vagy akár egy személyesebb hangvételű interjú, azaz a nagy életművek jelentőségéhez képest eltörpülő

„kis formák” tudják fölébresztteni. Mintha erről árulkodna Martinkó András esete is, aki idősebb kollégája több évtizeddel korábban megjelent, rövidebb (s lássuk be: kissé obskúrus) Petőfi-esszéjét olvasva a már idézett módon összegezte saját hatástörténeti tapasztalatait: „Mindig megválogattam, kitől lopok.”

Szerény igényű gondolataim végéhez közeledve hangsúlyoznom kell, hogy sokak munkája van e díjjal járó elismerésben. Az érdem nem csupán az enyém, hanem azé a közösségé is, amely körülvesz, és amelynek a támogatásával folytathattam tanulmányaimat és kutatásomat az utóbbi években. Mindenekelőtt hálával tartozom témavezetőmnek, Hász-Fehér Katalinnak, hiszen áldozatos figyelme, türelme, szigorú, de mindig jóindulatú értékelése, példamutatása kellett ahhoz, hogy megismerkedjem az irodalomtörténet-írás módszertani, szakmaetikai alapjaival. Nem lehet véletlen, hogy épp egy Arany Jánosról szóló dolgozatom kapja ezt az elismerést. Legalább ennyit köszönhetek Szajbély Mihály tanár úrnak és a szegedi klasszmagyaros esték résztvevőinek. A hétről hétre tartott, oldott hangulatú műhelyszemináriumok hosszú évek óta fontos részei az életemnek, irodalomtudományos szocializációmnak – nem beszélve az azokat követő esti sörözésekről. Természetesen a díjazott dolgozatról is szó esett Szegeden, ahol lényeglátó kiegészítésekkel, kritikus megjegyzésekkel, inspiratív kérdésekkel gazdagodtam. Illendő volna név szerint említenem a társaság tagjait, a kimerítő felsorolás azonban sajnos (vagy épp hogy szerencsére?) túl hosszúvá nyúlna. Köszönöm Milbacher Róbertnek, hogy a közlés előtt ő is átolvasta a tanulmány kéziratot változatát. Emellett külön köszönöm Radnai Dánielnek, barátomnak és bizalmasomnak, aki azokat az ötleteimet, gondolatkísérleteimet is kénytelen meghallgatni – a nap bármely órájában –, amelyekről ő már tudja, hogy másnapra úgyis elvetem őket, hiába próbálna ennek az ellenkezőjéről meggyőzni. Köszönet jár a debreceni Studia Litteraria szerkesztőinek is: tudom, nem a legegyszerűbb a velem való közös munka, de ők még az első szerkesztői körök után is megengedték, hogy belenyúljak a szövegbe. Végezetül köszönöm az Irodalomtudományi Intézetnek a díjat és az elismerést.

Owaimer Oliver

Elhangzott a Martinkó András-díj átadásán, a BTK Irodalomtudományi Intézetben, 2024. október 4-én.